न मुक्ता पुस्तकं स्थाप्यं न सुप्तमाहरेत्तु तत् ॥
भूकम्पे ग्रहणे चैव अच्चरं वाथ पुस्तकम् ।
भूमौ तिष्ठति देवेशि ! जन्मजन्मसु मूर्खता ।
तदा भवति देवेशि ! तस्मात्तत् परिवर्जयेत् ॥"
इति योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे ७ पटलः ॥

भूमिकदम्बः, पुं, (भूमिजातः कदम्बः । शाकपार्थिवादिवत् समासः ।) कदम्बविशेषः । तत्पर्य्यायः । भूनीपः २ भूमिजः ३ भृङ्गवल्लभः ४ लघुपुष्पः ५ वृत्तपुष्पः ६ विषघ्नः ७ व्रणहारकः ८ । अस्य गुणाः यथा, राजनिर्घण्टे ।
"त्रिकदम्बाः कटूष्णाश्च वृष्या दोषहरा हिमाः ।
कषायतिक्ताः पित्तघ्ना वीर्य्यवृद्धिकराः पराः ॥"

भूमिका, स्त्री, (भूमिरिव कायतीति । कै + कः । स्त्रियां टाप् । यद्वा । भूमिरेव स्वार्थे कन् । टाप् ।) रचना । वेशान्तरपरिग्रहः । इति मेदिनी ॥
मात्रादि नाट्येऽधिकृतास्तत्तद्वेशास्तु भूमिकाः ।
इति हेमचन्द्रः ॥
भूमिः । भूमिरेव भूमिका स्वार्थे कप्रत्ययेन निष्पन्ना । इति व्याकरणम् ॥ वेदान्तमते चित्तस्यावस्थाविशेषः । यथा । चिप्तं मूढं विचिप्तं एकाग्रं निरुद्धं इति पञ्चभूमयः । आसुरसम्पल्लोकशास्त्रदेहवासनासु वर्त्तमानं चित्तं चिप्तभूमिका । १ । निद्रातन्द्रादिग्रस्तं चित्तं मूढभूमिका । २ । कदाचिद्ध्यानयुक्तं चित्तं चिप्ताद्विशिष्टतया विचिप्तभूमिका । ३ । तत्र चिप्तमूढयोः समाधित्वशङ्कैव नास्ति विचिप्ते तु समाधित्वशङ्का तदितरत् भूमिद्वयं समाधिः । एकाग्रे मनसि सम्भूतमर्थं प्रद्योतयति चिणोति च क्लेशान् कर्म्मबन्धनानि श्लथयति निरोधमभिमुखीकरोतीति सः प्रज्ञातो योग एकाग्रभूमिका । ४ । सर्व्ववृत्तिनिरोधरूपा संप्रज्ञातसमाधिर्निरुद्धभूमिका । ५ । इति वेदान्तसंज्ञानिरूपणग्रन्थः ॥

भूमिखर्ज्जूरिका, स्त्री, (भूमिजाता खर्ज्जूरिका ।) चुद्रखर्ज्जूरी । तत्पर्य्यायः । स्वादी २ दुरारोहा ३ मृदुच्छदा ४ । अस्या भेदाः गुणाश्च ।
"भूमिखर्ज्जूरिका स्वादी दुरारोहा मृदुच्छदा ।
अथ स्कन्धफला काककर्कटी स्वादुमस्तका ॥
पिण्डखर्ज्जूरिका त्वन्या सा देशे पश्चिमे भवेत् ।
खर्ज्जूरी गोस्तनाकारा पराद्वीपादिहागता ॥
जायन्ते पश्चिमे देशे सा च्छोहारेति कीर्त्तिता ॥
खर्ज्जूरीत्रितयं शीतं मधुरं रसपाकयोः ।
स्निग्धं रुचिकरं हृद्यं चतचयहरं गुरु ॥
तर्पणं रक्तपित्तघ्नं पुष्टिविष्टम्भिशुक्रदम् ।
कोष्ठमारुतहृद्बल्यं वान्तवातकफापहम् ॥
ज्वराभिघातचुत्तृष्णाकासश्वासनिवारणम् ।
मदमूर्च्छामरुत्पित्तमद्योद्भूतगदान्तकृत् ॥
महतीभ्यां गुणैरल्पा स्वल्पखर्ज्जूरिका स्मृता ॥
खर्ज्जूरीतरुतोयन्तु मदपित्तकरं भवेत् ।
वातश्लेष्महरं रुच्यं दीपनं बलशुक्रकृत् ॥"
इति भावप्रकाशः ॥

भूमिखर्ज्जूरी, स्त्री, (भूमिजाता खर्ज्जूरी ।) भूमिखर्ज्जूरिका । इति राजनिर्घण्टः । अस्या गुणपर्य्यायाः भूखर्ज्जूरीशब्दे द्रष्टव्याः ॥

भूमिचम्पकः, पुं, (भूमिजातश्चम्पकः ।) पुष्पवृक्षविशेषः । भूँइचाँपा इति भाषा । तत्पर्य्यायः । ताम्रपुष्पः २ सन्धिबन्धः ३ द्रुघणः ४ । इति शब्दचन्द्रिका ॥ अस्य मूलं व्रणपाककारकम् ॥

भूमिजं, क्ली, (भूमेर्जायते इति । जन् + डः ।) गौरसुवर्णम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

भूमिजः, पुं, (भूमेः पृथिव्या जायते इति । जन् + डः ।) मङ्गलग्रहः । नरकराजः । इति मेदिनी । जे, २७ ॥ भूमिकदम्बः । मनुष्यः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (भूमिजाते, त्रि । यथा, विष्णुधर्म्मोत्तरे ।
"चरस्थिरभवं भौमं भूकम्पमपि भूमिजम् ॥")

भूमिजगुग्गुलुः, पुं, (भूमिजो गुग्गुलुः ।) आशापुरगुग्गुलुः । तत्पर्य्यायः । दैत्यमेदजः २ दुर्गाह्वः ३ आशापुरसम्भवः ४ मज्जारः ५ मेदजः ६ महिषासुरसम्भवः ७ । अस्य गुणाः । तिक्तत्वम् । कटुत्वम् । कफवातनाशित्वम् । उमाप्रियत्वम् । भूतघ्नत्वम् । मेध्यत्वम् । सौरभ्यदत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥

भूमिजम्बुः, स्त्री, (भूमिजाता जम्बुः ।) चुद्रजम्बुः । तत्पर्य्यायः नादेयिका २ नादेयी ३ भूजम्बुः ४ भूमिजम्बुका ५ । इति शब्दरत्नावली ॥ काकजम्बुः ६ शीतपल्लवा ७ । इति रत्नमाला ॥
नादेयिका च नादेयी भूजम्बुर्भूमिजम्बुका ।
भूमिजम्बुलतायां स्यात् केचित्तु भूमिचम्पके ॥
इति शब्दरत्नावली ॥

भूमिजम्बूः, स्त्री, (भूमिजाता जम्बूरिति मध्यपदलोपी समासः ।) भूजम्बुः । चुद्रजम्बुः । तत्पर्य्यायः । ह्रस्वफला २ भृङ्गवल्लभा ३ ह्रस्वा ४ भूजम्बुः ५ भ्रमरेष्टा ६ पिकभच्या ७ काष्ठजम्बूः ८ । अस्या गुणाः । कषायत्वम् । मधुरत्वम् । श्लेष्मपित्तनाशित्वम् । रुच्यत्वम् । संग्राहित्वम् । हृत्कण्ठदोषनाशित्वम् । वीर्य्यपुष्टिदत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥

भूमिजम्बूका, स्त्री, (भूमिजम्बू + स्वार्थे कन् । टाप् ।) भूमिजम्बुः । इत्यमरः । २ । ४ । ३८ ॥

भूमिजा, स्त्री, (भूमेर्जायते इति । जन् + डः । टाप्) सीता । इति त्रिकाण्डशेषः मेदिनी च । जे, २७ ॥

भूमिजीवी, [न्] पुं, (भूम्या तत्कर्षणादिना जीवतीति । जीव् + णिनिः ।) वैश्यः । इति शब्दरत्नावली ॥

भूमिदेवः, पुं, (भूमौ देव इव भूम्या देवो वा ।) ब्राह्मणः । इति हलायुधः ॥ (यथा, किरातार्ज्जुनीये । ३ । ६ ।
"अद्य क्रियाः कामदुघाः क्रतूनां
सत्याशिषः सम्प्रति भूमिदेवाः ।
आसंसृतेरस्मि जगत्सु जात
स्त्वय्यागते यद्बहुमानपात्रम् ॥")

भूमिपः, पुं, (भूमिं पाति रक्षतीति । पा + "आतोऽनुपसर्गे कः ।" ३ । २ । ३ । इति कः ।) राजा । इति जटाधरः ॥ (यथा, महाभारते । १ । १०० । ८ ।
"वीतशोकभयाबाधाः सुखस्वप्नविबोधनाः ।
पतिं भारतशोभारं समपद्यन्त भूमिपाः ॥")

भूमिपक्षः, पुं, (भूमिः पक्ष इव यस्य ।) वाताश्वः । इति हारावली ॥

भूमिपिशाचः, पुं, (भूमौ पिशाच इव तद्वदाकृतिमत्त्वात् ।) तालवृक्षः । इति हारावली ॥ (विषयोऽस्य तालवृक्षशब्दे ज्ञेयः ॥)

भूमिमण्डः, पुं, (भूमिं मण्डयति भूषयतीति । मडि + अण् ।) अष्टपादिका । इति रत्नमाला ॥ मदनलालीति हापरमाली इति च भाषा ॥

भूमिमण्डपभूषणा, स्त्री, (भूमिमण्डपं भूषयतीति । भूषि + ल्युः + टाप् ।) माधवीलता । इति राजनिर्घण्टः ॥

भूमिरक्षकः, पुं, (रक्षतीति । रक्ष + ण्वुल् । भूमेः रक्षकः । गमनकाले भूमेरुपरि पादाप्रदानात् तथात्वम् ।) वाताश्वः । इति भूरिप्रयोगः ॥

भूमिलाभः, पुं, (भूमेर्लाभोऽत्र ।) मृत्युः । इति भूरिप्रयोगः ॥ (भूमेर्लाभः ।) भूमिप्राप्तिश्च ॥

भूमिलेपनं, क्ली, (भूमिर्लिप्यतेऽनेनेति । लिप् + ल्युट् ।) गोमयम् । इति हेमचन्द्रः । ४ । ३३८ ॥ (भूमेर्लेपनम्) भूमेर्लेपश्च ॥

भूमिवर्द्धनः, पुं, क्ली, (भूमिर्वर्द्धतेऽनेनेति । वृध् + णिच् + ल्युट् । स्वीयपार्थिवांशप्रदानेन भूमेर्वर्द्धनादस्य तथात्वम् ।) शवः । इति हेमचन्द्रः ॥

भूमिसम्भवा, स्त्री, (भूमेः सम्भव उत्पत्तिर्यस्याः ।) सीता । इति जटाधरः ॥

भूमिस्पृक्, [श्] पुं, (भूमिं स्पृशतीति । स्पृश् + "स्पृशोऽनुदके क्विन् ।" ३ । २ । ५८ । इति क्विन् ।) मानुषः । वैश्यः । इति मेदिनी । शे, ३८ ॥ चौरविशेषः । अन्धः । खञ्जः । इति शब्दरत्नावली ॥

भूमी, स्त्री, (भूमिः । "कृदिकारादक्तिनः ।" इति पक्षे ङीष् ।) भूमिः । इति भरतद्विरूपकोषः ॥

भूमीन्द्रः, पुं, (भूम्यामिन्द्र इव । भूमेः इन्द्र ईश्वरो वा ।) राजा । इति शब्दरत्नावली ॥

भूमीरुहः, पुं, (भूम्यां रोहतीति । रुह + क ।) वृक्षः । यथा,—
"दीर्घास्तापयुता यथा विरहिणीश्वासास्तथा वासरा
यामिन्यश्चपला यथा कुलवधूदृष्टिः सरोषा प्रिये ! ।
छाया वाञ्छ्यतमा नवोढ़वनितावाणीव भूमीरुहा
निष्पन्दाः सुचिराद्यथा मिलितयोर्यूनोर्मिथो हृदयः ॥"
इत्युद्भटः श्लोकः ॥

भूमीसहः, पुं, (भूमेः सहते उत्सहते उत्पद्यते इति सह + अच् । वृक्षविशेषः । भूँरसह इति